

De moestuin op de Hoeve

Deel 1: De periode 1910-1945

Jan Veerkamp

Er is in de loop van de jaren wel het e.e.a. geschreven over de boerderij van de W.A.Hoeve, maar niet over de moestuin, die ook verbonden was met de boerderij aan de Boerderijlaan. Als je lid bent van de tuinvereniging "Eigen Oogst" en ook van de Historische Vereniging Den Dolder is het leuk en interessant om te tuinieren maar ook om je te verdiepen in geschiedkundige achtergrond.

Daarom doe ik een poging de geschiedenis van de moestuin te beschrijven. Er is voldoende materiaal en het zal in 3 delen beschreven worden. Na dit artikel over de periode 1910-1945, volgt een tweede deel dat de geschiedenis van 1946 - 1991 zal behandelen. Het laatste deel gaat over de periode 1991-2016: Van het ontstaan van de tuinvereniging "Eigen Oogst" t/m het 25 - jarig bestaan.

De periode van 1910-1945

In 1906 begon de Willem Arntsz Stichting in Den Dolder met het bouwen van een "Buitenkliniek". Dit vanuit de gedachte dat buitenwerk de psychiatrische patiënten therapeutisch zal helpen. Er werd een boerderij met weilanden, landerijen en een moestuin van 2 ha aangelegd. Met de aanleg van de moestuin is omstreeks 1910 begonnen. Het juiste aanvangsjaar

Arbeiders in de tuin, naar schatting omstreeks 1920.

is door ons nog niet gevonden. Enkele personeelsleden van de boerderij hebben de eerste spaden in de grond gezet.

Er werd direct aan de noord- en oostzijde van de tuin een muur opgetrokken om de stevige wind daar te weren en er voor te zorgen dat in die hoek van het complex een "warmtetuin" ontstond. Bomen aan de Boerderijlaan zijn in een later stadium geplaatst. Er moeten enkele gebouwtjes hebben gestaan, maar uit een luchtfoto van de Royal Airforce uit 1945 wordt duidelijk dat de gebouwtjes die er nu staan er toen nog niet stonden. Bovendien stonden er in een periode kassen, waarin o.a. bloemen geteeld werden. Waar die stonden en wanneer is op dit moment nog niet duidelijk.

De patiënten op de W.A. Hoeve kregen arbeid aangeboden die normaliserend en structurerend het beste voor hen werkte. Zij werden door personeel van de paviljoens en enkele medewerkers van de boerderij begeleid. In de moestuin werden allerlei soorten groenten verbouwd.

Problemen

In de aanvangsjaren van de boerderij, waar zowel veeteelt als akkerbouw werd bedreven, waren er regelmatig problemen met de directie van de Hoeve. Zo wordt er in een schrijven d.d. 6 april 1919 aan de Heren Regenten A.A. Nengerman en Dr. J.P.Bijl door de toezichthouder op verzoek van de bedrijfsboer de heer Schaap, voorgesteld om een aantal kosten die op de boerderij drukken over te brengen naar andere bedrijfsonderdelen. Zo zijn er vier arbeiders die zorg dragen voor vervoer op het terrein van brand-

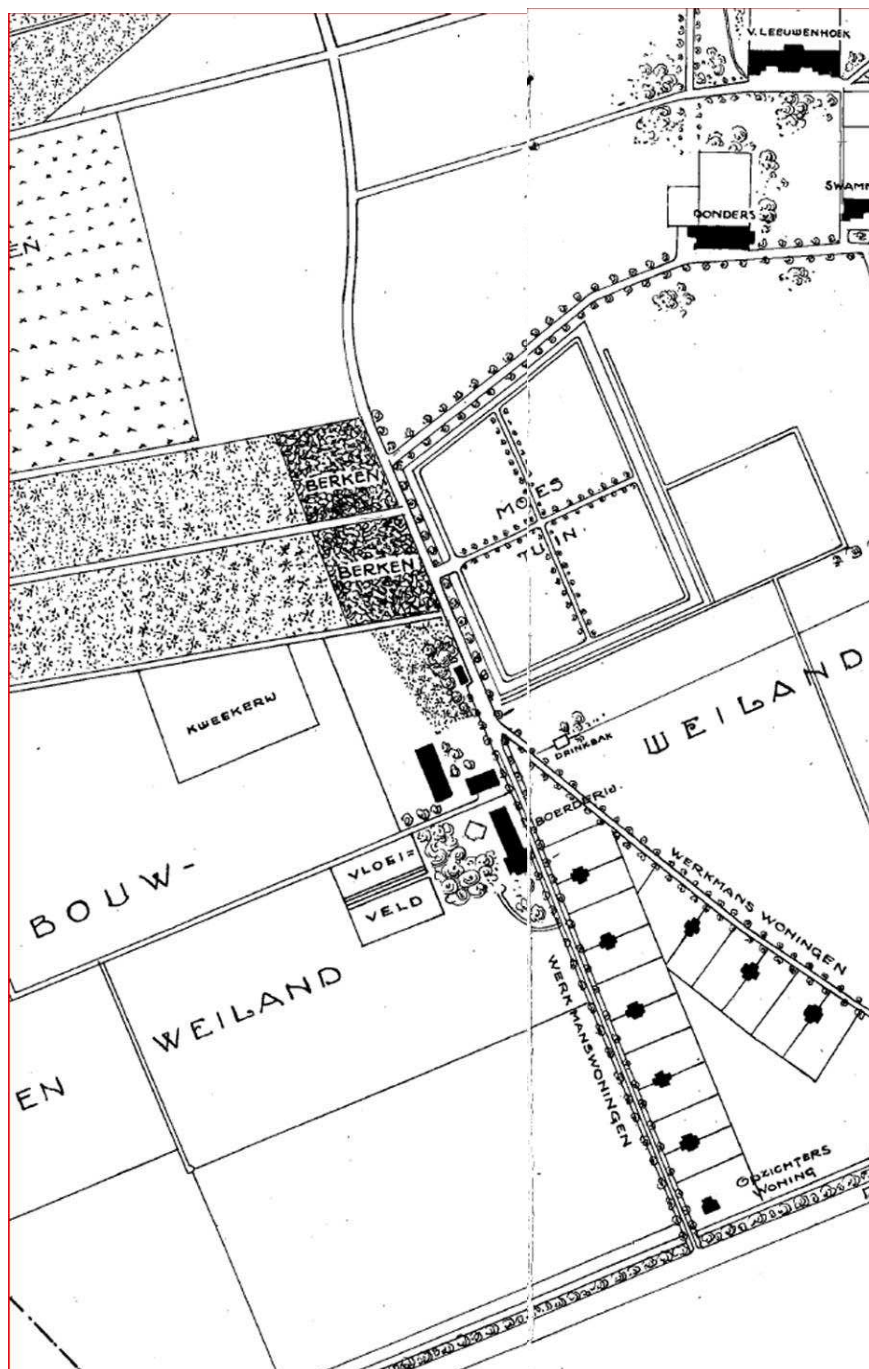
Het toegangshek aan de Boerderijlaan gezien vanaf het toegangspad voor de vereniging "Eigen Oogst". De muur werd gebouwd omstreeks 1910 en heeft verschillende toegangspoorten.

stoffen, aardappelen en andere vrachten. Hun kosten drukken geheel op de boerderij terwijl van hun arbeid door de boerderij onvoldoende profijt wordt genoten. Het is vaak meer dat ze moeten worden bezig gehouden dan dat ze productief zijn.

En zo is er eigenlijk behoefte aan een zesde paard. Dat zou dan vooral als taak hebben vervoer te verzorgen dat niet tot het landbouwwerk behoort, zoals vrachten van Den Dolder naar het Stadsgezicht in Utrecht vice versa.

Er worden nog meer wijzigingen voorgesteld waardoor kosten die niet door de

boerderij worden gemaakt, maar er wel aan worden toegerekend op de juiste plaats terecht komen. Het bedrijf (boerderij met gronden) levert op zo'n manier wellicht meer winst op. Een deel van die winst zou dan als premie aan de boerderijwerkers kunnen worden uitgekeerd. In de brief wordt ook vermeld dat een geregelde afname van groenten uit de moestuin, zoals die door de noodzakelijke pluk (wegens oogstbaarheid) op bepaalde tijden geschiedt moet, niet goed functioneert. Het gebeurt nogal eens dat de heer Schaap ziet dat er geogst moet worden en daarvan kennis geeft aan de directrice. Hij vindt dat een beter oordeelkundig toezicht door het hoofd van de huishouding in het bedrijfsgebouw plaats moet vinden. De boer heeft geconstateerd dat in 1918 manden vol met uien en andjvie in de kelder stonden

Terreinkaart van november 1915 van de Moestuin, als zodanig aangeduid in het centrum, en de boerderij, de zwarte blokken ten zuidwesten van de moestuin. De typische vorm van de moestuin is ook te herkennen op de luchtfoto hier naast.

te bederven, terwijl het hoofd van de huishouding, onbewust van dit alles, maar groenten besteld had bij een particuliere leverancier. De toezichthouder stelt voor een aparte bergplaats bij de boerderij aan te wijzen voor het bewaren van vruchten. Hiervan zou dan geregeld per dag bij Schaap besteld kunnen worden.

Er staat ook nog een aardige opmerking over de handappelen, die als appelmoes werden opgegeten, omdat ze te lang gelegen hadden.

Verder wordt in de brief geschreven over werktijdverkorting en salarisverhoging voor het personeel. Schaap geeft aan dat een vergelijking van de salarissen van het boerderijpersoneel en dat van het huishoudelijk personeel in het nadeel uitvalt voor het boerderijpersoneel. Hij pleit daarom voor een verhoging zoals in het hier naast staande tabelletje is weergegeven.

Grootte van de moestuin en opbrengsten in 1927

In het jaarverslag over 1927 (verschenen in 1928) staat dat de moestuin ± 4 ha groot is en bestaat uit de oude tuin, groot 2 ha (het huidige terrein van tuinvereniging "Eigen Oogst" en de kinderboerderij), het vloeiveld van 1,63 ha en een perceeltje woeste grond, groot 0,33 ha gelegen bij het vloeiveld. Deze is door patiënten ontgonnen en in 1928 voor het eerst in cultuur gebracht. Vermeld wordt:

Overzicht van de verschillende salarissen

Functie	Minimumloon per jaar	Maximum	Periodieke verhoging
Bedrijfsboer	F 1100.-	F 1200.-	F 25.-
Rijknecht	F 650.-	F 750.-	F25.-
Dienstbode	F 525.-	F 625.-	F 25.-

Minimum loon per week

Tuinman moestuin	21.-	23.-	50 cent
Knecht moestuin	16,50	18.50	50 cent
Poegbaas terrein	18.50	20.50	50 cent
Buitenwerker	17.-	19.-	50 cent
Bouwknecht	17,-	19.-	50 cent
Arbeider	17.-	19.-	50 cent
Tuinman plantsoen	17.50	19.50	50 cent
Knecht plantsoen	17.-	19.-	50 cent
Losse arbeider	14,10	16,-	

"In de oude tuin hebben de vruchtbomen niets opgeleverd door de strenge nachtvorsten tijdens de bloei. Ook de aardbeien hebben daardoor geleden. Er zijn in

die tuin verbouwd: erwten, bonen, wortelen, andijvie, spinazie, bieten, postelein, komkommers, asperges, tomaten en verschillende koolsoorten. Het vloeiveld

Luchtfoto van de moestuin en de boerderij, gemaakt door de Royal Airforce op 15 maart 1945. Er zijn minstens twee gebouwen zichtbaar, maar die liggen niet op de zelfde plaatsen als het huidige "Boetje" en "Windhoos".

werd voor de helft beteeld met éénjarige lupine, voor de grondverbetering, en voor de rest met kool, bieten, witlof, rabarber en bonen; het nieuwe tuintje met kool. Interessant is ook de vermelding aan wie geleverd werd:

Geleverd aan het W.A. Huis 6.335 K.G.
Geleverd aan de W.A. Hoeve 32.373 K.G.
Verkocht op de veiling 1.878 K.G.

Totaal : 40.586 K.G.

Het gewas was over het algemeen van vrij goede kwaliteit. De bieten waren echter slecht en voor consumptie ongeschikt

Verbruik van groenten en fruit in 1940.

ARTIKEL	Eenheid	Geleverd door den moestuin	Betrokken van elders ¹⁾	Totaal
Aardbeien	K.G.	—	473	473
Andijvie	K.G.	10991	8861	19852
Appelen	K.G.	1203	4554	5757
Asperges	K.G.	—	21	21
Bananen	Stuks	—	15	15
Bieten	K.G.	10875	8089	18964
Bloemkool	K.G.	853	5235	6088
Boerenkool	K.G.	505	534	1039
Citroenen	Stuks	—	3244	3244
Doperwten	K.G.	695	29	724
Druiven	K.G.	—	243	243
Dunsla	K.G.	—	117	117
Frambozen	K.G.	—	7	7
Grape fruit	Stuks	—	443	443
Groene kool	K.G.	—	685	685
Kersen	K.G.	—	293	293
Komkommers	K.G.	246	1296	1542
Koolrapen	K.G.	110	2910	3020
Kropsla	K.G.	3248	898	4146
Mandarijnen	Stuks	—	328	328
Meloenen	Stuks	—	312	312
Peren	K.G.	103	828	931
Peren	Stuks	—	255	255
Perziken	Stuks	—	110	110
Peterselie	K.G.	7	1	8
Peulen	K.G.	307	9	316
Postelein	K.G.	779	2671	3450
Prei	K.G.	325	963	1288
Pruimen	K.G.	43	117	160
Raapstelen	K.G.	310	1594	1904
Rabarber	K.G.	4615	1412	6027
Radijs	K.G.	59	2	61
Rode bessen	K.G.	—	139	139
Rode kool	K.G.	5568	4440	10008
Savoie kool	K.G.	5255	4357	9612
Schorseneeren	K.G.	—	63	63
Selderij	K.G.	1003	850	1853
Sinaasappelen	Stuks	—	23803	23803
Snijbiet	K.G.	4497	—	4497
Snijboonen	K.G.	7445	121	7566

1) De groenten in blik zijn in dezen staat niet opgenomen.

door verkeerd zaad. Zij zijn gebruikt als veevoeder. In verband hiermede zal het zaad voortaan van een andere leverancier worden betrokken. Het werken in de moestuin verschaftte aan een 20-tal patiënten een aangename bezigheid."

De moestuin in 1935

In het jaarverslag over 1935 is er zelfs sprake van 7,5 ha. Vermoedelijk, maar niet feitelijk is vast te stellen, dat de win-

terrogge op het vloeiveld, zeker 3,5 ha groot, er bijgeteld is. Dat is ook een veel logischer oppervlakte in tegenstelling tot de 4 ha in het verslag van 1927.

De opbrengsten waren niet voldoende om alle patiënten van de noodzakelijke groenten te voorzien. Er werd van elders ook aangevuld en bovendien staan de groenten in blik niet vermeld. De belangrijkste groenten in de moestuin zijn toch wel: andijvie, aardappelen, bieten, peulen, doperwten, sla, postelein, prei, koolsoor-

ARTIKEL	Eenheid	Geleverd door den moestuin	Betrokken van elders ¹⁾	Totaal
Soepgroenten	K.G.	5	347	352
Spercieboonen	K.G.	10210	537	10747
Spinazie	K.G.	2023	6804	8827
Spritskool	K.G.	—	280	280
Spruitjes	K.G.	960	192	1152
Stoofsla	K.G.	1692	5433	7125
Tomaten	K.G.	233	1161	1394
Tuinboonen	K.G.	2820	145	2965
Uien	K.G.	4151	6317	10468
Veldsla	K.G.	—	35	35
Witlof	K.G.	3087	1984	5071
Witte kool	K.G.	6500	210	6710
Wortelen	K.G.	19149	2906	22055
Zuurkool	K.G.	—	637	637
Totaal		109872	107310	217182
Cijfers voor 1939		102788	114820	217608
.. .. 1938		92201	114567	206768
.. .. 1937		102468	95002	197470
.. .. 1936		88293	111113	199406
.. .. 1935		72114	112391	184505
.. .. 1934		73926	97556	171482
.. .. 1933		63624	85983	149607
.. .. 1932		65932	64084	130016

Overzicht van geteelde en gekochte hoeveelheden groenten in 1940 en de totalen van alle groenten in 1940. Daar onder de totalen van de jaren 1932 tm 1939 ter vergelijking.

ten, rabarber, bonen en snijboonen. Bij het fruit: peren en pruimen. De in 1935 geteelde gewassen zijn vergelijkbaar met de gewassen nu in onze moestuin: "Eigen Oogst".

Tot 1945

De eerste 2 jaren van de 2^e Wereldoorlog verliep de bevoorrading op de W.A Hoeve zonder noemenswaardige moeilijkheden. Je kunt in de lijst van Verbruik van groenten en fruit zien dat een groot gedeelte van de bevoorrading van elders kwam. Een mooi overzicht geeft het verslag van 1940. Zie de tabel hier boven.

Vanaf 1932 t/m 1940 was er een duidelijke opbrengstverbetering: van 65932kg naar 109.872kg. Het beleid met aansturing door de geneesheer- directeur de heer Engelhard zal zeker daartoe bijgedragen hebben.

Vanaf begin 1943 werd het voor de directie van de W.A. Hoeve o.l.v. directeur Engelhard zeer moeilijk en in 1943 werd de heer Engelhard met zijn directieleden ontslagen en vervangen door personen die zich duidelijk verbonden voelden met de Nationaal Socialistische Beweging (de N.S.B.). Voor de patiënten werd het leven onhoudbaar en de voedselvoorziening was dramatisch slecht. Tijdens de 2^e Wereldoorlog zijn er 1100 patiënten overleden. Op de moestuin werd door de verschrikkelijke slechte toestand ook niet meer gewerkt. Pas eind 1945 zijn de werkzaamheden weer begonnen.

Wordt vervolgd.

Bronvermelding:

1. De Willem Artsz Stichting 1461-1961, J.J. Hut, A. Poslavsky, H. Loois en B. van der Woord, Uitgave: N.V. A. Oosthoek's Uitgeversmaatschappij, Utrecht 1961
2. Het Utrecht Archief: Jaarverslagen W.A. Stichting uit 1919, 1928, 1938 en 1940
3. De Willem Artsz Stichting tijdens de Tweede Wereldoorlog, Saskia Bottinga, 1963,
4. Met zorg behouden. Honderd jaar Boerderij Willem Arntzhoeve, 2006 Uitg. Stichting Altrecht en Golfvast C.V.
5. Tijdschrift: De Dolderse Kroniek 19^e jaargang nr.4: Blz. 8: Geschiedenis van de W.A.Hoeve in vogelvlucht Oktober 2016
6. Tussen Hoop en Wanhoop, Tachtig jaar

VERLIES- EN WINSTREKENING VAN DEN MOESTUIN OVER 1938.

OMSCHRIJVING	BATEN	LASTEN
1. Gereedschappen en schuren	—	f 508.74
2. Afschrijving	—	100.—
3. Zaden en planten	—	171.40
4. Water	—	9.24
5. Meststoffen	—	527.66
6. Loonen	—	2982.89
7. Pensioen- en sociale lasten	—	145.86
8. Diversen	—	24.28
9. Opbrengsten	f 4850.55	—
10. Winst	—	380.48
Totaal	f 4850.55	f 4850.55

Willem Arntsz Hoeve, Liza Stilma, Uitg.:
Willem Arntsz Hoeve Den Dolder / Uitgeversmaatschappij J.H. Kok, Kampen, 1991.

Blz. 25: Royal Airforce

Blz. 26: Lit. 2

Fotoverantwoording:

Blz. 22: Lit 6

Blz. 23 en 27: Frits Stuurman

De hoek van de oude tuinmuur vanuit het zuidoosten gezien, met ook een oude smalle toegangspoort

